

LELIJA SOČANAC, ZAVOD ZA LINGVISTIČKA ISTRAŽIVANJA HAZU,
ZAGREB

ENGLISKI ELEMENT U TALIJANSKOM JEZIKU

Suvremeni talijanski jezik jedan je od dvadesetak evropskih jezika čiji se engleski element istražuje u sklopu projekta *Engleski element u evropskim jezicima*. Na osnovi teorije jezika u kontaktu i postojeće literature prikazani su principi na kojima će se proučavati anglicizmi u talijanskom jeziku na četiri razine, a rezultati tog istraživanja služiti će kao osnova za izradu »Etimološkog rječnika anglicizama u talijanskom jeziku«.

1. UVOD

Suvremeni talijanski jezik obiluje primjerima leksičkog posuđivanja iz engleskog govornog područja. Dok do dvadesetog stoljeća među posuđenicama dominiraju riječi preuzete iz francuskog, u novije vrijeme one ustupaju mjesto anglicizmima. Francuski je odigrao važnu ulogu i kao jezik posrednik pri ulasku anglicizama u talijanski. Tragovi tog posredovanja prisutni su u grafiji nekih anglicizama (*boxe*), u zamjeni engleskih završetaka francuskima (*boxeur*, *striptiseuse*), korištenjem nastavka *-aggio* (fr. *-age*) u adaptaciji engleskih gerunda (*boicotaggio*, *linciaggio*), u adaptiranim oblicima koji završavaju na -ò, -è, -ì, u nekim promjenama značenja, te u pseudoanglicizmima i nekim hibridnim složenicama (*retour-match*) (Rando, 1987: str. xxvii). Utjecaj francuskog kao jezika posrednika bio je tolik da su se neki anglicizmi, koji su ušli u talijanski nakon što su duže vremena postojali u francuskom, tretirali u rječnicima (usp. Panzini, *Dizionario moderno*) kao posuđenice iz francuskog (npr. *ancestrale*, *campionato*, *cruciale*) (Rando, 1969: str. 109). Kao što je francuski dugo vremena bio posrednik za prenošenje engleskih riječi u talijanski, tako je i sam engleski često imao ulogu posrednika pri unošenju različitih egzotičnih riječi u upotrebi u bivšim engleskim kolonijama u evropski kulturni krug (npr. *giungla*, *tabù*, *canguro*) (Rando, 1987: str. xxviii). U razdoblju poslije Drugog svjetskog rata gubi se posrednička uloga francuskog zbog sve uži ekonomskih, političkih i kulturnih veza sa zemljama engleskog govornog područja, razvoja komunikacija, utjecaja mas-medija, razvijenog turizma, te nastave engleskog u školama (dok je 1961. samo 2,5% Talijana znalo engleski, već desetak godina kasnije engleski postaje najzastupljeniji strani jezik u programima talijanskih srednjih škola, potiskujući time raniji primat francuskog). (Rando, 1963: str. 120).

Premda prvi značajniji val anglicizama stiže u Italiju u osamnaestom stoljeću, na izolirane primjere leksičkog posuđivanja nailazimo i ranije. Tako

su na primjer u šesnaestom stoljeću mletački ambasadori u Engleskoj, s kojom je Mletačka republika imala jake trgovačke veze, u svojim izvještajima senatu često koristili anglicizme vezane uz predmete, običaje i institucije s kojima su se susretali za vrijeme svog boravka u Engleskoj (Rando, 1970:str.104). Karakteristično je da su te posuđenice preuzete izravno, kao rezultat neposrednog kontakta, i u pravilu su adaptirane ili preuzete u obliku prevedenica, dok gotovo da i nema primjera morfološki neadaptiranih anglicizama koji će u suvremenom standardnom talijanskom jeziku biti vrlo česti. U osamnaestom stoljeću Engleska postaje važnim sudionikom evropske prosvjetiteljske misli dajući velik doprinos evropskoj kulturi. Evropa je upoznala engleske političke institucije velikim dijelom zahvaljujući francuskim misliocima: o njima je pisao Voltaire u svojim *Lettres sur les Anglais* i Montesquieu u svom djelu *L'esprit des lois* (Messori, 1957:str.100). U Italiji se u tom stoljeću »anglomanija«, u početku vezana uz političke institucije, proširila i na druga područja. U to doba nastaju prvi centri koji šire englesku kulturu, i to u Livornu, Firenzi, Rimu, te Napulju u kojemu su postojale dvije biblioteke bogate engleskom literaturom, i Milanu (Zamboni, 1986: str. 92). U tom su stoljeću nastale i prve gramatike engleskog jezika u Italiji, dok su prvi talijansko-engleski i englesko-talijanski rječnici nastali i ranije (prvi englesko-talijanski rječnik sastavio je Giovanni Torriano 1659. godine) (O'Connor, 1977:str. 94).

U devetnaestom stoljeću u talijanski ulaze anglicizmi vezani uz industrijsku tehniku, društveni život i transport, a krajem stoljeća i različiti sportski termini. Neki od tih naziva ostaju zabilježeni u rječnicima talijanskog jezika, premda su danas potpuno izišli iz upotrebe, s nestankom predmeta koje su označavali (npr. *il break, il drag, l'hansom, il four in hands, la milord, il dogcart*) (Messori, 1955:str. 5). Neki anglicizmi, posebno na primjer oni vezani uz sport, razmjerno česti u svakodnevnom govoru, postepeno su zamjenjivani talijanskim izrazima, koji su u nekim slučajevima potpuno potisnuli engleske, dok u nekima postoji i danas paralelna upotreba oba oblika. Kao zanimljiv primjer mogli bismo navesti terminologiju vezanu uz nogomet. Tijekom prvih nekoliko desetljeća ovog stoljeća neki su engleski nazivi zamjenjivani talijanskim: *portiere* — *goal-keeper*, *fallo* — *foul*, *centroattacco* — *centre-forward*. Neki su se anglicizmi, kao na primjer *corner, dribbling, forcing, pressing*, zadržali do danas. U ekskluzivnijim sportovima, kao što je tenis, prevladava tendencija zadržavanja izvornih engleskih termina, no i tu se ponekad javljaju talijanski izrazi (npr. *schacciata* umjesto *smash*). Neke se riječi koriste paralelno, kao npr. *record* — *primato*, *basketball* (ili *basket*) — *pallacanestro*. Dvije talijanske riječi kojima je pridodano novo značenje — *allenamento* i *allenatore*, uspješno su zamijenile anglicizme *training* i *trainer* (Dardano, 1986:str. 243).

Na zamjenjivanje anglicizama talijanskim riječima posebno se inzistiralo u okviru purističkih tendencija koje su dostigle svoj vrhunac u doba fašizma. Nakon proglašavanja engleskih ekonomskih sankcija protiv Italije 1935. godine, anglicizmi su se našli prvi na popisu stranih riječi koje je trebalo ukloniti iz talijanskog jezika. No, čak su i najveći puristi morali kapitulirati pred riječima kao što su *sport, tennis, picnic* ili *bar* koje su već bile toliko uvriježene da ih se nije moglo eliminirati, a za njih se nisu mogli niti pronaći odgovarajući talijanski ekvivalenti (Rando, 1963:str. 113).

U doba Drugog svjetskog rata ušli su u talijanski brojni anglicizmi (npr. *bazooka*, *combat team*, *marines*). Dok je u ranijim razdobljima najveći broj anglicizama dolazio iz Velike Britanije, od 1945. dominantnu ulogu preuzimaju Sjedinjene Američke Države. U pedesetim i šezdesetim godinama vrlo je važan anglo-američki politički utjecaj u Zapadnoj Evropi, što se manifestira i u lingvističkoj sferi. U tom se razdoblju preuzimaju anglicizmi kao što su npr. *balance of power*, *disengagement*, *establishment*, *leadership*, *security*, *show-down*. Neki se izrazi javljaju i u izvornom obliku i kao prevedenice: *brain-washing* i *lavaggio dei cervelli*, *massive retaliation* i *contrattacco massiccio* (ili *rappresaglia massiccia*) (Furlan, 1978:str. 65). U poslijeratnom razdoblju važnu ulogu pri preuzimanju i širenju anglicizama ima i turizam (česti su na primjer engleski natpisi u dućanima, hotelima i restoranima). Velik utjecaj anglo-američke civilizacije u poslijeratnom razdoblju prati i velik broj anglicizama, vezanih uz različita opdučja — od sporta, muzike, filma i stripa, do znanosti i tehnike. Važnu ulogu pri leksičkom posuđivanju ima i štampa, koja lako prihvaća anglo-američke modele zbog njihove kratkoće i funkcionalnosti. Nadalje, novinski se izvještaji često prevode s engleskog, pri čemu se tragovi tog jezika zadržavaju u leksiku, u oopnašanju brzog i sintetičkog stila američke štampe, u skraćivanju naslova i tendenciji stvaranja nominalnih grupa. U mnogim člancima prevedenim s engleskog može se naići na prevedenice pojedinih riječi ili fraza u obliku koji inače u talijanskom ne postoji. Kao primjer možemo navesti izraz *erede apparente* prema engleskom *heir apparent* umjesto talijanskog *erede presunto*, ili *consistente*, prema engleskom *consistent*, umjesto *coerente*. Budući da se novine bave različitim vidovima anglo-američkog života, one često uvode i brojne nove anglicizme (Dardano, 1986:str. 489).

2. TEORIJSKA OSNOVA

Proučavanje engleskog elementa u talijanskom jeziku unutar projekta *Jezični dodiri u neposrednom i posrednom posuđivanju* zasniva se na *Teoriji jezika u kontaktu* (1986) R. Filipovića u kojoj se analiza provodi na nekoliko razina: a) ortografskoj, b) fonološkoj, c) morfološkoj i d) semantičkoj. Naše se istraživanje osniva na postojećoj literaturi i korpusu anglicizama u talijanskom jeziku koji se prikuplja prema principima koji su razjašnjeni u djelu R. Filipovića *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku* (1990: str. 16). Kao izvor se, naime, koriste dnevni listovi, tjednici općeg tipa, te specijalizirani tjednici ili dvotjednici koji obrađuju pojedino područje, kao što je na primjer sport, film, radio i televizija i slično. Ovaj je članak rezultat početne faze tog istraživanja.

3. PRIMARNA I SEKUNDARNA ADAPTACIJA

Primarne promjene nastaju od trenutka transfera modela u jezik primalac do integracije replike u sustav tog jezika. Sekundarne se promjene javljaju na replici-posuđenici od integracije u sustav jezika primaoca nadalje. Prema

navedenoj podjeli razlikujemo i dvije vrste adaptacije: primarnu i sekundarnu. Primarne su promjene karakteristične za dvojezičnost. Nestalne su, tako da dovode do varijanti koje predstavljaju kompromisne replike. Sekundarne su promjene stalne i nepromjenjive, te nema izgleda da se u tom razdoblju javi varijante. Ako do nekih promjena i dođe, one su uvijek u skladu s tendencijama razvoja jezika primaoca i nemaju veze s jezikom davaocem. (Filipović, 1986: str. 55—57).

4. ORTOGRAFIJA

Budući da anglicizmi ulaze u talijanski jezik najvećim dijelom pisanim putem, najprije ćemo reći nekoliko riječi o njihovoj grafiji. Među varijacijama u ortografiji do kojih dolazi u procesu adaptacije modela u repliku, a to su: a) zadržavanje originalne engleske ortografije, b) adaptacija ortografskog oblika posuđenice prema sistemu ortografije jezika primaoca i c) formiranje ortografije prema izgovoru (Filipović, 1986: str. 70), u suvremenom standardnom talijanskom jeziku najčešći je prvi slučaj. Rjeđi su primjeri adaptacije prema sistemu ortografije jezika primaoca, dok na formiranje ortografije prema izgovoru nailazimo gotovo isključivo u dijalektima. Hall (Hall, 1957) govori o dvije vrste odstupanja od originalne engleske ortografije koja se najčešće javljaju, a to su: a) zamjenjivanje stranih grafema talijanskim, i b) prenaplašavanje osobina stranog jezika. Unutar prve skupine možemo prvenstveno govoriti o zamjenjivanju grafema *k*, *w*, *y*, te djelomično *h* i *j*. Ti se grafemi prema izgovoru izjednačuju s poznatim grafemima: $k = c(h)$, $w = v$, $y, i, j = i$, dok se *h* ne izgovara, kao niti finalno *e*. Uslijed ovog tipa zamjene dolazi do odstupanja kao što su npr. *Brooklin* (prema *Brooklyn*), *mīlc* (prema *milk*), *viski*, *vischy* i *visky* (prema *whisky*). Unutar druge grupe može se govoriti o grafičkim retroformacijama pri čemu se jedan grafem zamjenjuje drugim, stranim grafemom u želji da se tako reproducira strana grafija. Tako nailazimo na primjere kao što su *Classical Phylology* (prema *Classical Philology*), *New Jork* (prema *New York*). Posebni se problemi javljaju u vezi s grafemom *h* koji se u talijanskom ne izgovara, pa se u pisanom obliku može pojaviti na neuobičajenim mjestima (npr. *Eishenower* umjesto *Eisenhower*). (Hall, 1957: str. 24). Ponekad tako adaptirana grafija u tolikoj mjeri uđe u svakodnevnu upotrebu da može postati i češćom od izvornog oblika. Riječ *rally*, na primjer, koja je u talijanski ušla putem francuskog, preuzela je francusku ortografiju, pa je oblik *rallye* ponekad i češći od izvornog oblika. Varijante u grafiji ponekad odražavaju različite stupnjeve adaptacije: tako na primjer postoje oscilacije u upotrebi oblika *folklore/folclore*; *giungla* i *iarda* javljaju se paralelno s *jungla* i *yarda*. Nesigurna provenijencija nekih riječi može također imati za posljedicu razlike u grafiji (npr. *shock* — *choc*, *comfort* — *confort*) (Klajn, 1972: str. 93).

5. TRANSFONEMIZACIJA

Transfonemizacija je zamjena fonoloških elemenata jezika davaoca elementima jezika primaoca (Filipović, 1986: str. 69—76). Fonološki se oblik posu-

denice može formirati bilo na temelju izgovora ili ortografije modela. Ukoliko se adaptacija modela vrši na temelju njegove ortografije, fonološki će oblik posuđenice znatno odstupati od izgovora modela. Ukoliko je posuđenica stigla u jezik primalac putem jezika posrednika, i to će često imati utjecaja na formiranje fonološkog oblika posuđenice. Ako se adaptacija vrši na temelju izgovora doći će do zamjenjivanja fonema modela adekvatnim fonemima jezika primaoca na osnovi izgovornih sličnosti. U tom se slučaju može govoriti o tri tipa transfonemizacije: a) potpunoj transfonemizaciji, pri kojoj se fonemi jezika davaoca zamjenjuju odgovarajućim fonemima jezika primaoca čiji opis odgovara opisu fonema modela, b) djelomičnoj ili kompromisnoj transfonemizaciji, pri kojoj se fonemi jezika davaoca zamjenjuju odgovarajućim fonemima jezika primaoca čiji opis samo djelomično odgovara opisu fonema modela, i c) slobodnoj teransfonemizaciji pri kojoj fonemi jezika davaoca nemaju čak ni djelomične artikularne elemente u jeziku primaocu (Filipović, 1986:str. 72). Pri adaptaciji modela u repliku pored zamjene fonema javlja se i problem distribucije fonema. Kada se radi o konsonantskim skupinama distribucija fonema jezika davaoca ne poklapa se s distribucijom fonema jezika primaoca, što dovodi do inovacija u fonološkom sustavu jezika primaoca. Pri formiranju fonološkog oblika posuđenice javlja se i problem akcenta. Cijeli se proces zasniva na primarnoj i sekundarnoj adaptaciji (Filipović, 1986:str.114).

U talijanskom se fonološki oblik posuđenice može formirati na temelju ortografije (npr. bus /bus/, tunnel /tunnel/, shampoo /'ʃampo/, i na temelju izgovora (npr. boom /bum/, budget /'baddʒet/, flirt /flɛrt/, jet /dʒet/. U prvoj grupi prevladavaju posuđenice ranijeg datuma koje su u talijanski ušle pisanim putem, dok u drugoj dominiraju posuđenice koje su u taj jezik ušle u novije vrijeme (Dardano, 1986:str. 237). Francuski kao jezik posrednik također ima utjecaja na formiranje fonološkog oblika posuđenice — mogli bismo kao primjer navesti »francuski« izgovor riječi kao što su *chance* /ʃants/ i *exploit* /iksplɔ'a/. Danas je taj tip izgovora postao rijedak (Klajn, 1972:str. 53—54). Između talijanskih i engleskih vokala i diftonga postoje znatne razlike. Engleski vokali najčešće se zamjenjuju talijanskim vokalima koji su im najbliži: /ə/>/e/, /ʌ/>/a/, /æ/>/e/. Česta je i eliminacija diftonga, kao na primjer: *baby* /'bebi/ ili /bebi/, *show* /ʃo/. (Klajn, 1972:str. 45—46).

Veća je sličnost između konsonantskih sustava engleskog i talijanskog. Jedini netalijanski fonem je /h/ i on se u talijanskom najčešće ne izgovara. Izgovor engleskih fonema /s/—/z/ ovisi o pravilima talijanske distribucije, pa se *s* ispred zvučnog suglasnika uvijek izgovara kao *z*. Između samoglasnika *s* se može izgovarati bilo kao /s/ ili /z/. Finalno *s* ili *z* ponekad se izgovara kao /z/ (npr. /dʒeɪz/, no češće kao /s/ (npr. /dʒems/, /fens/. Pluralno se *-s* u pravilu izgovara kao /s/ (Klajn, 1972:str. 56).

Među inovacijama u fonološkom sustavu u pogledu distribucije fonema treba spomenuti pojavu konsonanata na kraju riječi, čestu kod engleskih posuđenica, što je inače u talijanskom neuobičajeno (npr. *club*, *boom*, *jeep*) (Klajn, 1972:str. 49). Budući da Talijani imaju poteškoća pri izgovoru riječi koje završavaju na konsonant, na kraju takvih riječi često u izgovoru dodaju neutralni finalni samoglasnik (npr. *pop* /popə/, *film* /filmə/. Taj se samoglasnik katkad razvije u /e/ što može rezultirati izmijenjenom grafijom riječi kao što su *filme*,

rosbiffe, no takvi su oblici danas zastarjeli i smatraju se izrazom neobrazovanosti. Kao rezultat hiperkorektnosti često dolazi do premještanja naglasaka na prvi slog, kao npr. *self control* /'self·kɔntrɔl/ (Dardano, 1986: str. 237—238).

6. TRANSMORFEMIZACIJA

Prvi je princip lingvističkog posuđivanja da jezici kada dođu u dodir ne utječu jedan na drugi na području morfologije. Na njega se nadovezuje drugi princip morfološke adaptacije, koji glasi da se transfer vezanih morfema javlja vrlo rijetko (Filipović, 1986). U procesu adaptacije modela u repliku morfema jezika davaoca usklađuju se s morfološkim sustavom jezika primaoca. Sistem po kojemu se provodi integracija na morfološkoj razini sastoji se od a) formiranja osnovnog oblika riječi, b) usklađenja morfoloških kategorija jezika davaoca s onima jezika primaoca, c) integriranja posuđenica u sustav promjenjivih oblika jezika primaoca (Filipović, 1986: str. 118). Pojmovna podjela primarnost — sekundarnost primjenjuje se i na morfološkoj razini. Transmorfemizacija — supstitucija na morfološkoj razini, javlja se u tri tipa zavisno od sastava posuđenice i adaptacije vezanog morfema (Filipović, 1986: str. 119—125). Nulta transmorfemizacija je stupanj morfološke adaptacije koji se javlja kad je model preuzet u jezik primalac kao slobodni morfem bez vezanog morfema, pa nema potrebe za morfološkom adaptacijom osnovnog oblika. Engleski kao jezik davalac tipičan je za tu vrstu osnovnog oblika (slobodni morfem + nulti vezani morfem). Kompromisna transmorfemizacija predstavlja drugi stupanj supstitucije na morfološkoj razini kad posuđenica zadržava sufiks iz jezika davaoca koji nije u skladu s morfološkim sustavom jezika primaoca. Treći je stupanj supstitucije na morfološkoj razini potpuna transmorfemizacija pri čemu se vezani morfem jezika davaoca koji ne odgovara morfološkom sustavu jezika primaoca zamjenjuje vezanim morfemom (sufiksom) iste funkcije i značenja iz jezika primaoca.

Za razliku od hrvatskog jezika, u kojemu manji broj engleskih posuđenica prolazi kroz nultu transmorfemizaciju u talijanskom, zbog određene srodnosti između dvaju jezičnih sustava, brojne posuđenice ostaju na tom stupnju. Jedina promjena neophodna kod imenica, koje su uvijek najbrojnija kategorija među posuđenicama, promjena je roda. Do nje nužno dolazi zbog razlika između dvaju jezika, budući da engleski karakterizira prirodni, a talijanski gramatički rod. Promjena roda u talijanskom uglavnom pripada nultom stupnju adaptacije, budući da se iskazuje jedino upotrebom člana, bez potrebe dodavanja vezanih morfema. Postoje različiti faktori koji mogu odrediti rod engleske posuđenice u talijanskom. Najjednostavniji je slučaj prirodnog roda pri čemu se rod određuje prema spolu (jasno je da će imenica *girl* biti ženskog roda). Rod se može odrediti i na temelju oblika riječi, no to je u suvremenom talijanskom relativno rijetko. Osim toga, relativno je mali broj engleskih posuđenica na -o ili -a (npr. *la sequoia*; *la coca-cola*) što bi odredilo muški, odnosno ženski rod imenice. Među ranim anglicizmima postoje i primjeri prihvaćanja francuskog roda imenica preuzetih iz engleskog posrednim putem. (npr. *la giungla* prema franc. *la jungle*, *il pigiama* prema franc. *le pyjama*). Općenito se može reći da će engleska imenica koja nema prirodni rod najčešće kontami-

nacijom preuzeti rod analogne talijanske imenice (npr. *il budget* prema *il bilancio*), a u nedostatku takve riječi, najčešće će postati muškog roda (Klajn, 1972: str. 60—63). Postoji također i određena podudarnost između sufiksa u ova dva jezika — tako će na primjer anglicizmi na *-(t)ion* postati ženskog roda jer su tog roda talijanske imenice koje završavaju na *-(z)ione*. (Dardano, 1986: str. 238). No, uvijek ostaje određeni broj imenica čiji je rod teško objasniti bilo kojom od navedenih kategorija, a javljaju se i oscilacije roda pojedinih imenica. Nadalje, druga adaptacija kojoj imenice nužno podliježu odnosi se na kategoriju plurala. Velik broj imenica preuzetih iz engleskog završava na konsonant, a pravilo je talijanskog jezika da takve imenice imaju invarijabilni plural. No, ponekad nailazimo i na primjere plurala na *-s* što ne bismo interpretirali kao importaciju vezanog morfema *-s*, budući da je taj morfem vezan isključivo uz posuđenice, već kao preuzimanje čitavog pluralnog oblika riječi. (Filipović, 1986: str. 133).

U talijanskom su relativno rijetke posuđenice koje su potpuno transmorfemizirane dodavanjem talijanskih sufiksa (npr. *sceriff-o*). Takve se imenice uklapaju u talijanski imenički sustav i dobivaju pluralni nastavak *-i* ili *-e*. U vrlo rijetkim slučajevima imenicama koje završavaju na konsonant dodaje se pluralni nastavak *-i* (npr. *lord* — *lordi*, *film* — *filmi*). Anglolatizmi s latinskim nastavcima u pluralu se ne mijenjaju (npr. *il memorandum* — *i memorandum*) s izuzetkom riječi *il medium* — *i media*. Oscilacije pri upotrebi člana javljaju se kod posuđenica koje započinju na *h-* i *w-*. Budući da se *h* najčešće ne izgovara, obično se upotrebljava član *l'*, no ima i primjera upotrebe člana *lo*. Inicijalno *w* izgovara se jednako kao i talijanski poluvokal u riječima kao što je npr. *uomo*, te se ponekad javlja član *l'* (npr. *l'whisky*). No, između talijanskog poluvokala i engleskog *w* postoje razlike u pravilima distribucije. Talijanski poluvokal, naime, može inicijalno stajati samo ispred otvorenog *o*, pa bi prema tome segment kao što je npr. */lwi/* bio težak za izgovor, te se zbog toga češće upotrebljavaju članovi *il* ili *lo* (Klajn, 1972: str. 68—69).

Osnovni oblik pridjeva formira se nultom transmorfemizacijom. Morfološki neadaptirani pridjevi nemaju oznake roda kad se upotrijebe s imenicom, što je u skladu s pravilima engleske morfologije (Filipović, 1986: str. 147), a u suprotnosti s pravilima talijanskog morfološkog sustava. Kao i kod talijanskih pridjeva, komparacija se tvori uz pomoć *più* i određenog člana, pri čemu osnovni oblik pridjeva ostaje neizmjenjen.

Većina glagola ulazi u talijansku prvu skupinu na *-are*, koja je i u talijanskom najbrojnija, te se tako dalje inkorporira u sustav talijanskih glagola.

Ponekad nailazimo i na pojavu promjene gramatičkih kategorija. Tako se na primjer pridjev *big* upotrebljava u funkciji imenice (npr. *un big della musica leggera*). Često je elidiranje složenica (*night* prema *night club*, *pocket* prema *pocket book*, *cocktail* prema *cocktail party*).

Česte su i izvedenice, kao na primjer *bar* — *barista*, *film* — *filmico*, *filmato*, *filmone*, *handicap* — *handicappato* (Klajn, 1972: str. 68—69).

Utjecaj engleskog prisutan je i u različitim vidovima tvorbe riječi u talijanskom. Tako su sve češće riječi sa sufiksima *-ale* (*colloquiale*, *residenziale*, *zonale*), i *-abile* (*accetabile*, *affidabile*). Neki se prefiksi, kao *pre-*, *pro-*, *super-*,

non-, *in-*, razvijaju prema engleskim modelima (*prepagato*, *supermercato*, *non allineato*, *indesirabile*). Česta upotreba *de-* i *dis-* u suvremenom talijanskom također je djelomično rezultat utjecaja engleskog i francuskog (npr. *decentralizzare* — *to decentralize*, *disincentivazione* — *disincentive*. Od sufiksa koji se često javljaju u znanstvenoj terminologiji nailazimo na *-one*, *-trone*, *-enza*, *-anza*, koji reproduciraju engleske sufikse, *-on*, *-tron*, *-ance* (npr. *elettrone*, *impedenza*, *induttanza*). U jeziku reklamnih poruka česti su pseudo-sufiksi *-mat*, *-matic*, preuzeti iz pridjeva *automatic*. Prema modelu *journalese* nastao je talijanski oblik *giornalese*. Taj je sufiks postao produktivan i u tvorbi imenica koje označavaju različite žargone (npr. *politichese*, *sindacalese*).

Pod utjecajem germanskih jezika, posebno engleskog, red riječi »determinans + determinatum, inače stran talijanskom, postaje sve češći (npr. *radio-cronista*, *fotocomposizione*). Pod utjecajem engleskog dolazi i do sve veće upotrebe sintagmi bez prijedloga (npr. *parola chiave*, *busta paga*). U tehničkom jeziku nailazimo i na sintagme s tri člana (npr. *missile aria-terra*). U štampi se često javljaju hibridne složenice (npr. *insegnanti full-time*, *industria leader*, *Domenica in*). Utjecaj engleskog prisutan je i u sve češćoj upotrebi komparativa u kojima je drugi dio ispušten (npr. *X lava meglio*, *Y rende di più*) (Klajn, 1972: str. 239—241).

7. SEMANTIČKE PROMJENE

U pogledu promjena u semantičkoj ekstenziji posuđenica može se govoriti o a) nultoj semantičkoj ekstenziji, b) suženju značenja u broju ili polju, i c) proširenju značenja u broju ili polju. (Filipović, 1986: str. 161—170). Nulta se semantička ekstenzija javlja kad značenje engleske posuđenice — replike, ostaje nepromijenjeno u odnosu prema značenju engleske riječi — modela. To se uglavnom odnosi na termine ograničene na uže specijalizirana područja. Kod većine posuđenica dolazi do suženja značenja u broju, što znači da posuđenica zadržava samo jedno, ili manji broj značenja originalne engleske riječi. Uz suženja u broju značenja, ponekad dolazi i do suženja u polju. Nulta semantička ekstenzija, kao i suženje značenja u polju i broju, pripadaju primarnoj adaptaciji. Proširenje značenja u broju i polju pripada sekundarnoj adaptaciji. Da bi do ove promjene došlo trebaju biti zadovoljena dva osnovna uvjeta, a to su: 1) potpuna integracija posuđenice u leksički sustav jezika primaoca, i 2) njezina slobodna upotreba u sklopu tog jezika. (Filipović, 1986: str. 169). O adaptacijama značenja modela možemo govoriti u vezi s posuđenicama, dok se semantičkim posuđivanjem nekoj riječi koja je već postojala u jeziku primaocu pridodaje novo značenje pod utjecajem stranog modela. U talijanskom je tendencija semantičkog posuđivanja osebno izrapčena kada se radi o riječima istog (latinskog) korijena. Tako je pod utjecajem engleskog talijanska riječ *opportunità* dobila dodatno značenje »povoljne prilike«; *evidenza* se ponekad upotrebljava u značenju »svjedočenje« (prema engleskoj riječi *evidence*), *assumere* preuzima značenje »pretpostaviti« prema engleskom *assume*. Do širenja novijih semantičkih posuđenica došlo je velikim dijelom zahvaljujući utjecaju štampe: tako je riječ *immagine* dobila dodatno značenje

pod utjecajem engleske riječi *image*; *udienza* se javlja i u značenju »publika« pod utjecajem engleske riječi *audience*. Neki talijanski pridjevi također se upotrebljavaju u novom kontekstu i u novim značenjima pod utjecajem engleskih modela: npr. *guerra fredda*, *linea dura*, *sciopero selvaggio*, prema engleskim izrazima *cold war*, *hard line*, *wildcat strike*; u izrazima kao što su *perdite severe* i *mercato domestico* jasan je utjecaj značenja pridjeva *severe* i *domestic* u engleskom (Dardano, 1986: str. 490—491).

8. ANGLICIZMI U TALIJANSKIM DIJALEKTIMA

Općenito možemo reći da se u suvremenom standardnom talijanskom jeziku nastoji zadržati izvorna grafija engleskih riječi, uz minimalne adaptacije na morfološkom nivou. Veći stupanj adaptiranja posuđenica smatra se znakom neobrazovanosti. Osim toga, u svim vidovima koje smo do sada razmotrili radilo se najčešće o leksičkom posuđivanju do kojega je došlo pisanim putem. Na potpuno drugačiju situaciju nailazimo u talijanskim dijalektima u koje engleski element vrlo često ulazi izravno, usmenim putem, što je posljedica iseljavanja u zemlje engleskog govornog područja — najčešće Ameriku, a zatim Australiju i Kanadu. (Zamboni, 1986) Ovdje možemo govoriti o dva vida jezičnih dodira: 1) kod iseljenika prve generacije koji, često bez poznavanja bilo engleskog ili standardnog talijanskog, stvaraju svojevrsan hibridni jezik koji je izrazito nestabilan, pa se u trećoj ili četvrtoj generaciji u potpunosti gubi, ustupajući mjesto engleskom jeziku, i 2) kod iseljenika koji se nakon nekog vremena provedenog u zemljama engleskog govornog područja vraćaju u domovinu donoseći sa sobom i engleske riječi koje su usvojili, i koje se tada integriraju u dijalekt vlastitog kraja. Engleske riječi koje u talijanski ulaze na ovaj način karakterizira činjenica visokog stupnja morfološke adaptacije, a njihov se fonološki oblik stvara prema izgovoru riječi, a ne prema njezinoj grafiji. Pri tome će talijanski govornik bez prethodnog znanja engleskog jezika vrlo teško identificirati glasove koji su mu strani, te će ih interpretirati u skladu s talijanskim glasovnim sustavom, što ima za posljedicu znatno odstupanje od izvornog oblika engleske riječi, koja se onda dalje integrira u sustav određenog talijanskog dijalekta.

Budući da je iseljavanje bilo osobito intenzivno na jugu Italije, na brojne anglicizme nailazimo u dijalektima Sicilije i Kalabrije. Na Siciliji su tako česti anglicizmi vezani uz tipično američke predmete i običaje, no često se koriste i oni vezani uz predmete za koje postoje domaće riječi, uslijed tendencije korištenja stranih riječi zbog njihove veće ekspresivnosti. Tako G. Tropea u svom članku daje popis amerikanizama kao što su *bbèca* (*bag*), *bbisinissi* (*business*), *bbòssu* (*boss*), *carru* (*car*), *cubbài* (*good-bye*), *ghella* (*girl*), *orràit(i)* (*all right*), *sciumèca* (*shoemaker*). (Tropea, 1957: str. 82—85). U dijalektima dolazi često i do specifičnih semantičkih promjena. Tako se na primjer u Kataniji riječ *sport* koristi u značenju »elegancija«. Karakterističan je primjer izraza *how much* koji je na Siciliji za vrijeme savezničke okupacije, shvaćen kao pluralni oblik imenice u obliku *âmòcci*, dobio značenje »novac«.

Mogli bismo na kraju zaključiti da u suvremenom standardnom talijanskom jeziku postoji tendencija zadržavanja izvornog oblika engleske riječi u

grafiji, uz minimalnu morfološku adaptaciju (promjena roda, pluralni nastavak imenica). Česta je pojava semantičkog posuđivanja. Vrlo rani anglicizmi, kao i anglicizmi koji ulaze u dijalekte kao rezultat izravnih jezičnih dodira, adaptirani su u većoj mjeri od onih u suvremenom standardnom talijanskom jeziku.

LITERATURA

1. Dardano, M., »The Influence of English on Italian« in: *English in Contact with Other Languages*, ed. W. Viereck; W. D. Bald, Budapest: Akademiai Kiado, 1986.
2. Dardano, M., *Il linguaggio dei giornali italiani*, Roma; Bari: Editori Laterza, 1986.
3. Filipović, R., *Teorija jezika u kontaktu: uvod u lingvistiku jezičnih dodira*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti; Školska knjiga, 1986. — (Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti; knj. 59).
4. Filipović, R., *Anglicizmi u hrvatskom ili srpskom jeziku: porijeklo — razvoj — značenje*, Zagreb: Jugoslavenska akademija znanosti i umjetnosti; Školska knjiga, 1990. — (Djela Jugoslavenske akademije znanosti i umjetnosti, Razred za filološke znanosti; knj. 70).
5. Furlan, I., »Termini della politica inglese e americana entrati in italiano nel decennio 1951—1960«, *Lingua nostra* 39, 1978, str. 64—68.
6. Hall, R. A., »La grammatica degli sbagli nella grafia di parole straniere«, *Lingua nostra*, 18, 1957, str. 23—25.
7. Klajn, I., *Influssi inglesi nella lingua italiana*, Firenze: Olschki, 1972.
8. Messeri, A. L., »Anglicismi Ottocenteschi riferiti ai mezzi di comunicazione«, *Lingua nostra*, 16, 1955, str. 5—10.
9. Messeri, A. L., »Anglicismi nel linguaggio politico italiano nel '700 e nell'800«, *Lingua nostra*, 18, 1957, str. 100—108.
10. O'Connor, D., »Ancora sui primi dizionari italiano-inglesi«, *Lingua nostra*, 38, 1977, str. 94—98.
11. Rando, G., »Anglicismi nel »Dizionario moderno« dalla quarta alla decima edizione«, *Lingua nostra*, 30, 1969, str. 107—112.
12. Rando, G., *Dizionario degli anglicismi nell'italiano postunitario*, Firenze: Olschki, 1987.
13. Rando, G., »Influssi inglesi nel lessico italiano contemporaneo (I)«, *Lingua nostra*, 24, 1963, str. 111—120.
14. Rando, G., »Voci inglesi nelle »Relazioni« cinquecentesche degli ambasciatori veneti in Inghilterra (1498—1557)«, *Lingua nostra*, 31, 1970, str. 104—109.
15. Tropea, G., »Americanismi in Sicilia«, *Lingua nostra*, 18 (1957), str. 82—85.
16. Zamboni, A., »Gli anglicismi nei dialetti italiani« in: *Elementi stranieri nei dialetti italiani: atti del XIV Convegno del C.S.D.I. (Ivrea 17—19 ottobre 1984)*, Pacini editore, c. 1986., str. 79—127.

S u m m a r y

THE ENGLISH ELEMENT IN ITALIAN

The author reviews the results of the analysis of the English element in Italian done in Italy and compares them with the principles of a new theory of languages in contact. This survey will serve as a basis for further investigations of Anglicisms in Italian aiming at an etymological dictionary of Anglicisms in Italian.